

TÜRK TARİHİNİN SEYRİNE BİR İŞARET LEVHASI: ÇANAKKALE SAVAŞLARI

Murat KARATAŞ*

ÖZET

Bu makalede, Birinci Dünya Savaşı cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi'nin Türk tarihinin seyrine olan etkisi üzerinde durulmaktadır. Yöntem olarak, Çanakkale Cephesi'nin askerî gelişimi üzerinde kısaca durulduktan sonra cephenin açılma nedenleri ve ulaşılacak hedefler irdelenmiş, bunların etkileri değerlendirilmiştir. Savaş sonuçlarının doğurduğu özellikler üzerinde durulmuş; böylece Türk tarihi üzerine ne gibi etkileri olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Çanakkale Savaşları'nın dolaylı ve dolaysız etkileri Türk tarihine yön verici işlevinin olduğu anlatılmaktadır. Özellikle Türk tarihinde bir dönüm noktası niteliğinde olan Ulusal Kurtuluş Savaşı üzerindeki etki ve katkıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu, Çanakkale Savaşları, Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal (Atatürk).

A SIGN TO DEVELOPMENT OF TURKISH HISTORY: GALLIPOLI CAMPAING

ABSTRACT

In this article, the Gallipoli Campaing, one of fronts in the First World War and its effects on the development of Turkish History are deal with. Methodologically, first of all, the military stages of Çanakkale Front will be mentioned, and then the reasons for opening of this front and its targets to be achieved will be assessed. The Results of Gallipoli Campaing and its effects of development of Turkish History are discussed.

In this paper, it emphasized that, both direct and indirect effects of Gallipoli Campaing changed the course of Turkish History, especially its effects and contributions on the War of Turkish Independence, as a turning point in Turkish History.

Key Words: First World War, Ottoman Empire, Gallipoli Campaing, Turkish Republic, Mustafa Kemal (Atatürk).

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

Giriş: I. Dünya Savaşı'na Gidiş Süreci

Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi açısından değerlendirilmesi, son yıllarda özellikle popüler bir konu olması bakımından gerekli görülmektedir. Bu konuda yapılan yayınlar, genel perspektifin değerlendirilmesi bakımından yeterli derecede olmakla beraber bu yayınların kimisi bilimsel bakış açısından yoksun yorumlar, kimisi gereğinden fazla zorlamalarla ortaya atılmış iddialar, kimisi de dönemin şartlarını değerlendirmeden sabitlenmiş fikirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu kargaşa içerisinde Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi açısından değerini ana hatları ile çizmek gerekliliği doğmaktadır.

Çanakkale Savaşları'nın Osmanlı İmparatorluğu için önemine bakılacak olursa, I. Dünya Savaşı'nın, bir ölüm-kalım savaşı olarak algılandığını belirtmek gerekir¹. 18. yy.'dan itibaren başlayan geri çekilme –ki, fetih sistemine dayanan bir ekonomi için bunun olumsuz etkileri kolaylıkla anlaşılabilir– Osmanlı'nın son yıllarında Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları gibi mücadelelerde alınan yenilgiler ve uğranılan kayıplar, kuşkusuz imparatorluk üzerinde bir hayal kırıklığı ve güvensizlik doğurmuş, bu da Avrupa'dan gelen tehditleri büyük oranda kendi üzerinde hissetmesine yol açmıştır. Bu bakımdan Büyük Savaş öncesi bir ittifakın içerisine girme isteği², imparatorluk için zorunlu bir seçim gibi görünmektedir. Savaşa girilecektir; fakat mesele, hangi tarafta olunacağıdır. Özellikle 1911-1913 yılları arasında yaşanan sürecin yıkıcı etkisinden henüz kurtulamamışken yeni bir savaşa, üstelik çok cepheli bir savaşa sürüklenmiş olunması böyle açıklanabilir.

¹ Yusuf Akçura, 1928 yılında kaleme aldığı ve “Osmanlı Devleti Umumî Harpte Yalnız Kalabilir miydi?” adı altında yayınladığı makalede Osmanlı'nın Büyük Harp'te tarafsız kalmaması gibi bir seçeneğinin olmadığını vurgulamakla beraber harbin mevzularından birini de Osmanlı'nın kendisi olarak görür. Akçura'nın konuyla ilgili Çarlık vesikalarnı kullanarak hazırladığı, Çarlık Rusyası'nın Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını ve boğazlar hakkındaki düşüncelerini de içeren metin için bkz. **Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı**, Yay. Haz. Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 145-196.

² Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi, Almanya ile henüz anlaşma imzalamadan önce, İtilaf Devletleri bloğuna katılmak için yaptığı ittifak teşebbüsleri için bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım yay., Ankara-Tarihsiz, s. 107-108. Ayrıca bkz. Mithat Atabay, vd., **Çanakkale Şehitlikleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 159-160.

Nitekim Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile 2 Ağustos 1914'te –Rusya karşısında savaşa girme esasına dayanan- gizli ittifak anlaşması imzalayarak³ Eylül ayı içinde boğazları savaş gemilerine kapatmış, 3 Kasım 1914 tarihinde İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'yi bombardımanından sonra da 11 Kasım 1914'te resmen savaş ilan etmiştir.

Çanakkale Harekâtına Genel Bir Bakış

İngiliz donanması, Çanakkale'ye ilk saldırısını 3 Kasım 1914'te yapmıştır. Bu tarihten 18 Mart 1915'e kadar geçen süre zarfında İtilaf Devletleri –kimi küçük kara operasyonları yapılmış olsa da- deniz güçlerine dayalı olarak, donanmaları ile faaliyette bulunmuşlardır. Nihayet 18 Mart'ta boğazı sadece donanma gücü ile geçmeye çalışarak tarihî bir hata yaptıklarını ağır kayıplar verdikten sonra anlamışlardır. Bundan sonraki süreç, 25 Nisan 1915'te başlayan ve 8,5 ay sonra İtilaf Devletleri'nin yarımada'yı tahliyesi ile sonuçlanan kara savaşlarıdır.

Çanakkale Boğazı'nı hedef alan bir saldırı planının onaylanmasında Rusya faktörü önemli görünmektedir. Rusya'nın Kafkasya'da beliren Türk tehdidine karşı yardım isteğinde bulunduğu, 2 Ocak 1915'te İngiliz Harp Nazırı Lord Kitchener, Winston Churchill'e gönderdiği özel mektubunda “Osmanlı askeri birliklerinin doğuya gitmesini engelleyecek bir askeri gösteri, ancak Dardanel'de yapılabilir” diyecektir⁴. Böylece Kitchener, Çanakkale rotasını dönülmez hale getirmiştir. 28 Ocak 1915'te, konsey ileri gelenleri arasında bu konu tereddütle karşılanmış olmasına rağmen, “esas hedefi İstanbul

³ Bu anlaşmanın pek de “gizli” olduğu düşünülmemelidir. Nitekim bu anlaşmadan kısa bir süre sonra, 27 Ağustos 1914'te, İstanbul'daki İngiliz sefiri Sir Louis Mallet, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta “Çanakkale Boğazı'nın zorlanmasının harbin kazanılması için ne kadar etkili ve gerekli olduğunu” belirtmekle kalmıyor; boğazın sadece donanma ile geçilmesi konusunda mütalaa ileri sürüyordu. Bu mektup, Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere'nin barış halinde olması dolayısı ile oldukça ilgi çekicidir. Hatta Osmanlı Devleti, henüz Rusya'ya karşı savaş ilan etmemiş; bu nedenle İtilaf Devletleri için herhangi bir tehlike durumunda değildir. Telgraf metni için bkz. C. F. Aspinall Oglanlar, **Büyük Harbin Tarihi, Gelibolu Askeri Harekâtı**, c. I, Arma yayımları, İstanbul 2005, s. 61.

⁴ **Dardanelles Commission First Report**, Published by His Majesty's Stationery Office, London 1917, s. 35. Ayrıca bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, cilt III, Kısm II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 22.

olan, Gelibolu Yarımadası'nı bombalamak ve ele geçirmek için bir deniz seferi hazırlığı" kesin olarak onaylanmıştır⁵.

Bu tarihten sonra Çanakkale Boğazı'na ilk ciddi saldırı, 19 Şubat 1915'te yapılmıştır. Bu saldırı, boğazın savunma gücünü tespit etmek içindir; fakat bu harekât sonunda, boğaz girişindeki tabyalar dışında yıkıcı bir etki elde edilememiştir⁶. Bu harekâtın Çanakkale Boğazı'nın deniz yolu ile geçilemeyeceği izlenimini doğurmuş olmasına rağmen, 26 Şubat 1915'te Lord Kitchener'in Çanakkale'yi zorlama işini sadece donanmaya verdiği görülmektedir. Boğazdan geçilinceye kadar kara askerlerinin yapacağı iş, bataryalar susturulduktan sonra gemilerin örtü ateşi altında, batarya tahribini tamamlamak gibi küçük bir harekâtla sınırlandırılmıştır⁷.

Bunun yanı sıra Lord Kitchener, General Birdwood'un da etkisi ile ve saldırıdaki sonucun başarısız olma ihtimaline karşı, 10 Mart 1915'te, Mısır'daki 29. Tümen'in amfibi harekât için Çanakkale'ye sevk edilmesi kararını almıştır.⁸ Bu iki haftalık süreçte Kitchener'in fikrinin değişmesi, kuşkusuz, boğazın donanma ile geçileceği konusunda kendisinin de tereddüt yaşamışındandır. Eğer donanma boğazı geçerse, kısa zamanda büyük iş yapılmış olacaktır; fakat bu durumda bile, boğazı geçen gemilerin ikmal yolunu açık tutmak için boğazın iki yakasında güvenliği sağlayacak kara kuvvetine ihtiyacı olacaktır. Bu nedenle, bir yandan kara çıkarması hazırlıkları sürerken bir yandan da uygun koşullar yakalandığında boğaz, donanma ile zorlanacaktı. Nitekim Mart ayı başından beri, neredeyse her gün harekât düzenleyen Birleşik Filo, son denemesi olan 18 Mart 1915 günü boğazı geçemeyerek, bu teşebbüste bir daha bulunamayacak derecede hasarla geri dönmek durumunda kalmıştır⁹.

⁵ Dardanelles Commission First Report, s. 43-45.

⁶ 19 Şubat bombardımandaki zayıflık için bkz. Selahattin Adil, **Harb-i Umumi'de Çanakkale Muharebat-ı Bahriyesi**, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1336/1920, s. 12-13; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 37.

⁷ Oglander, **a.g.e.**, s. 105.

⁸ Dardanelles Commission First Report, s. 46.

⁹ İngiliz zırhlıları, Irresistible, Ocean; Fransız zırhlısı, Bouvet batmış, İngiliz zırhlıları, Inflexible, Agememnon; Fransız zırhlıları, Gaulois, Souffren ağır hasar almıştır.

Osmanlı birlikleri için Çanakkale Boğazı'nda saldırıya karşı tedbir alma düşüncesi, 3 Kasım 1914 tarihindeki İtilaf Devletleri donanmasına ait altı savaş gemisinin, Çanakkale Boğazı girişini on dakika boyunca bombalaması ile başlamıştır¹⁰. Neredeyse alarm niteliğindeki bu bombardımandan bir gün sonra 4 Kasım 1914'te, Tekirdağ'da bulunan 3. Kolordu, Çanakkale Boğazı'nı denizden ve karadan yapılacak olan taarruza karşı savunma ile görevlendirilmiş, karargâhı Gelibolu'ya nakledilmiştir. İlerleyen günlerde boğazın her iki yakasına, özellikle topçu kuvvetini güçlendirmeye yönelik takviyeler yapılmıştır. Boğaza mayın hatları döşenmek sureti ile deniz yolu kapatılmıştır. Denizaltılar için mania ağları gerilmiş, takviye için Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasına yeni askeri birlikler yerleştirilerek savunma tertibatı sağlanmıştır¹¹.

Çanakkale boğaz savunmasının temelini kara birlikleri oluşturmaktadır. Boğazda, mayın hatları ve mania ağları dışında, denizde sabit top olarak kullanılmak amacıyla Sarısığlar mevkiine demirleyen Mesudiye zırhlısının 13 Aralık 1914 tarihinde batırılmasının ardından hiçbir deniz kuvveti kalmamıştır¹². Birleşik Filo'nun boğazı geçmesi için mayınları temizlemesi zorunluluğu nedeniyle Osmanlı Genelkurmayı boğazın her iki yakasına bu girişimi engellemek için sabit ve seyyar bataryalar düzeni oluşturmuştur. Nitekim Birleşik Filo, mayınları temizlemekle meşgul iken Osmanlı topçu birliklerinin hedefi haline gelmiştir. Osmanlı askeri birlikleri, neredeyse yok denilebilecek kadar az zayıyla boğazı geçme girişimini engellemiştir¹³.

¹⁰ 3 Kasım 1914 bombardımanı için bkz. **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı**, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 34-36.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **A.g.e.**, s. 103-111.

¹² Çanakkale Savaşları, İtilaf devletleri açısından kara ve deniz savaşları olarak ikiye ayrılırken Osmanlı imparatorluğu açısından büyük oranda kara savaşları olarak görülmelidir. Osmanlı Genelkurmayı, Çanakkale Boğazı'nı kara birlikleri ile savunmuştur; Çanakkale Boğaz muharebelerinde deniz kuvveti olmadığı dikkate alınmalıdır. Konu hakkında bkz. Murat Karataş, **Haritalarla Çanakkale Savaşları**, Nobel yayınları, Ankara 2007, s. 4.

¹³ 18 Mart 1915'teki Türk zayıyatı için bkz. Selahattin Adil, **a.g.e.**, s. 22; Sedat Paşa, **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Muharebe-i Bahriyesinde Türk Zaferi**, Askeri matbaa, Erkân-ı Umumîye Talim ve Terbiye Dairesi Neşriyatı, İstanbul 1927, s. 177; Bayur, **a.g.e.**, s. 71; **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, V nci Cilt, I. Kitap, s. 209-211; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, s. 45.

İtilaf Devletleri, Çanakkale Cephesi'nin cazip faydalarından vazgeçemeyerek 25 Nisan 1915 tarihinde, bu sefer gemilerden karaya asker çıkarmak yoluyla cephenin –merkez olarak bakıldığında üç farklı alan olmak üzere- yedi ayrı bölgesine çıkarma yapmışlardır¹⁴. Bu bölgelerden sadece Kumkale bölgesinde tutunamamış, iki gün geçmeden bütün birliklerini geri çekmişler, Anadolu yakasını boşaltmak zorunda kalmışlardır. Nitekim bu günden sonra, kara savaşları tamamen Gelibolu Yarımadası'nda devam etmiştir.

25 Nisan 1915 tarihinden itibaren yarımada tutunmayı başaran İtilaf kuvvetleri, cephenin bölgesel yüksek tepeleri olan Alçıtepe ve Conkbayırı'nı ele geçirememişlerdir. Osmanlı birlikleri ise bir türlü İtilaf birliklerini püskürtememiş ve çatışmalar bir çok bölgede tıkanmıştır. İtilaf birliklerinin 6 Ağustos 1915'te yaptıkları takviye kuvveti ile yaptıkları Suvla çıkarması da aynı akıbetten kurtulamamıştır. Çanakkale Cephesi'nin her bölgesinde kimi stratejik mevkiiler ve mevziiler, kısa süreli olarak el değiştirip iki taraf için de genel duruma nüfuz edecek pozisyon sağlayamamıştır. Lağım açmak, aynalı tüfek kullanmak gibi keşfedilen savaş teknikleri bile sonucu değiştirecek önemli etkinliklere neden olamayacaktır¹⁵. Bunun üzerine İtilaf kuvvetleri başarılı (!) bir tahliye ile geri çekilerek yarımada boşaltmışlardır¹⁶. İtilaf Devletleri, 19-20 Aralık 1915 gecesi Arıburnu-Anafartalar; 8/9 Ocak 1916 günü de Seddülbahir bölgesinden çeki-

¹⁴ Gelibolu Yarımadası güney bölgesinde Seddülbahir, Ertuğrul Koyu, Tekke Koyu, İkiz Koyu, Morto Koyu; kuzey bölgesinde Arıburnu; Anadolu Yarımadası'nda Kumkale.

¹⁵ Bu konuda bir örnek için bkz. Murat Karataş, "Çanakkale Savaşları'nda Lağım Muharebeleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, sayı 6-7, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008, s. 43-60.

¹⁶ İtilaf Devletleri'nin askeri birlikleri, Gelibolu Yarımadası Kuzey Bölgesi'ni 19/20 Aralık 1915'te; Güney Bölgesi'ni ise, 8/9 Ocak 1916'da tahliye etmişlerdir. Bu tahliyede kayıp vermedikleri ve Osmanlı birliklerinin tahliyeden haberi dahi olmadığı gerekçesi ile dünya kamuoyuna bu olayı başarılı bir tahliye olarak göstermişlerdir. Oysa cephedeki ufak bir olayı bile raporlarına yansıtan Osmanlı gözetleme birliklerinin bu tahliyeyi fark etme olasılığı zayıftır. Türk arşiv belgelerinde, cepheye etkisi olmayacak kadar sıradan ve bazıları sadece bilgi amaçlı çok fazla telgrafa rastlamak mümkünken kanımızca bu durum, Türk birliklerinin taarruz etme gereği duymamalarından ileri gelmektedir. Nitekim kuzey bölgesinin tahliye tarihi ile güney bölgesinin tahliye tarihi arasında yirmi günlük bir süre olmasına rağmen güney bölgesine de genel taarruz yapılmamıştır.

lererek, Gelibolu Yarımadası'nı terk etmişlerdir. Böylece 8,5 ay süren kara savaşları, bu tahliye ile son bulmuştur. İtilaf Devletleri'nin yeğâne askerî başarısı, çıkarma yaptıkları karada bu süre boyunca tutunabilmek olmuştur.

Çanakkale Savaşları'nda İngilizler 205.000; Fransızlar 47.000 kişi olmak üzere toplam 252.000 asker zayıat verdiler. Osmanlı askerî birliklerinin zayıatı ise 207.516'dır¹⁷. Bu sadece cephenin insani kayıplarıdır. Bu kayıplara, yaklaşık on beş ay boyunca her iki tarafın askerî, sıhî ve geri hizmet gibi birçok teçhizat giderleri eklendiğinde, Çanakkale Cephesi'nin boyutları anlaşılabilir. Bu istatistiksel verilere bakıldığı ve savaşın süresi, cephenin uzaklığı ile cephede deniz ve kara donanımına ihtiyaç hesaba katıldığında, her iki taraf için de maddi ve manevi hasarın epey büyük olduğu görülür. Bizim buradaki sorumuz, bu hasarın hangi önemli sonuçlarla telafi edildiğidir. Başka bir deyişle hangi önemli sonuçlar, bu hasarı vermeye değer görülmüştür.

Çanakkale Cephesi'nin Açılma Nedenleri

Rusya Faktörü

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Cephesi'ni açmasının nedenleri¹⁸ arasında en önemli ve tutarlı sebebin Rusya ile irtibat meselesi olduğu ilk bakışta anlaşılabilir¹⁹. Bu irtibatın hizmet edeceği husus, Rusya'nın kendi batısında etkili olabilmesi için doğuda veya güneyde Osmanlı birlikleri tarafından yapılacak ciddi bir saldırı ile karşılaşma-

¹⁷ Atabay vd., **a.g.e.**, s. 148. Birçok temel kaynakta bile her iki tarafa ait zayıat miktarının farklı yer aldığı görülmektedir; burada verdiğimiz veriler, ortalama ve gerçeğe en yakın olarak değerlendirilmiştir.

¹⁸ Aslında Çanakkale Boğazı'na bir hareket düzenlemek fikrinin tarihî bir geçmişi olduğu görülmektedir. Daha 1878'de Osmanlı Devleti'nin izni ile İstanbul'da yapılan bir tatbikat sonrası Amiral Hornby'nin hazırladığı raporda bu konu belirtilmekte ve önemine değinilmekte idi. Bkz. **Dardanelles Commission First Report**, s. 22.

¹⁹ 14 Nisan 1915 tarihinde Roma Ataşemiliterliği'nden alınan bilgiye göre Osmanlı Devleti Başkumandanlık Vekâleti'ne sunulan yazı, cephenin İngiltere, Fransa ve Rusya açısından önemini, Balkanlar üzerinde doğuracağı etkiyi ve Osmanlı'nın paylaşım konularını işlemesi bakımından dikkat çekicidir. Henüz kara savaşları başlamadan önce yazılmış bu belge, Çanakkale Savaşları'nın amaçlarını özetler niteliktedir. Bkz. **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, s. 64-65.

ması için düşünüldüğü görülmektedir²⁰. Buna ilaveten irtibat sağlandığında iki tarafın da ihtiyaç duyduğu gereksinimler karşılanacaktır. Rusya, silah ve cephaneye; Batı Avrupa, Rus tahılına ulaşabilecektir. Rusya tahılının %90'ının, tüm ihracatının %50'sinin İstanbul-Çanakkale boğazlarından sağlandığı²¹ düşünüldüğünde, boğazların kapalı olmasının Rusya ekonomisine etkisinin yıkıcı olabileceği görülür.

Almanya'ya karşı daha güçlü hale getirilecek olan Rusya, iki cepheli bir savaşa girmemiş olarak Almanya'yı doğuda oyalayacak; böylece Avrupa'nın güvenliği sağlanacaktı. Bu bakımdan Çanakkale kararının Rusya karşısında harbe girme şartına bağlanan Almanya-Osmanlı anlaşmasına karşı tedbir olduğu da ileri sürülebilir. Bu amaçlar için belki de boğazlar dışında başka bir yol düşünülebilirdi²²; fakat Çanakkale tercih edilerek, bu bölgenin diğer bölgelere kıyasla Büyük Savaş'a katkılarının daha fazla olduğu görülmüş olmalıdır.

İngiltere ve Fransa için Rusya'nın yukarıda bahsedilen açılardan önemi, Osmanlı askeri birliklerinin Rusya'ya karşı giriştiği Kafkasya harekâtında kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti, müttefiki Almanya'yı Avrupa'da rahatlatmak için Rusya'ya karşı 22 Aralık 1914'te Kafkas Cephesi'ni açtığı sırada Rusya, kendi ittifak anlaşması gereği, 2 Ocak 1915'te, İngiltere'den "Kafkaslar'da beliren Osmanlı tehdidine karşı" yardım istemiştir. Almanya, Rusya'yı batıdan sıkıştırırken, Osmanlı Devleti'nin de Kafkaslar'dan saldırısı, Rus-

²⁰ Rusya'nın, Almanlara karşı teçhizat yokluğu, topçu, silah ve cephane yetersizliği önemli bir husustur. Rusya, batısında Almanya ile epey meşguldür; nitekim kendisine de büyük faydası dokunacak olan İngiliz ve Fransız donanmasının boğazları zorlamasına dahi –temsili bir savaş gemisi hariç- katılmamıştır.

²¹ Victor Rudenno, **Gelibolu Denizden Saldırı**, Çev. Dilek Cenkçiler, Ed. Mithat Atabay, Odtü Yayıncılık, Ankara 2009, s. 2.

²² Gerçi, boğazlar dışında başka bir yol çok daha ihtimal dışı görünmektedir. Konu hakkında Fransız Binbaşısı Larcher, "Müttefik devletler, Rusya'yı ancak ya çok uzak olan Vladivostok Limanı'ndan veya senenin üç mevsiminde buzlarla kaplı ve içeriye ancak az hasılatlı ulaşım hatları ile bağlı bulunan Kuzey Denizi'ndeki Arkanjel Limanı üzerinden iklimle mecbur bulunuyordu. Dolayısıyla gerek Rusya'nın selameti ve gerek savaşın akıbeti boğazların (Çanakkale ve İstanbul) Müttefik devletlerin gemilerine tekrar açılmasını gerektirmekteydi" demektedir. Bkz. Maurice Larcher, **Çanakkale Seferi**, Çev. Bursalı Mehmed Nihad, Yay. Haz. Murat Karataş, Ed. Mithat Atabay, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008, s. 31-32. Buna, Batlık Denizi limanlarının Almanlar tarafından tutulduğu da eklenmelidir.

ya'yı zor duruma sokmuştur. Rusya'nın isteğine ertesi gün İngiltere'nin gönderdiği cevap "Türlere karşı bir askeri harekât yapılacağı; ancak bunun Rusya'yı Kafkas Cephesi'nde yeterince rahatlatılabileceği konusunda çekincelerin olduğu"²³ şeklinde olmuştur. Nitekim bundan kısa bir süre sonra da (28 Ocak 1915) İtilaf Devletleri, Çanakkale harekâtını kesinleştireceklerdir²⁴. Görülüyor ki, Çanakkale harekâtını belirleyen ya da kesinleştiren asıl olay, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı askeri harekâta başlaması olmuştur²⁵. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Osmanlı Devleti için ayıracağı askeri kuvveti, Almanya'ya karşı ayırmasını yeğlemiştir.

Osmanlı Askerî Yayılmasını Engellemek ve İstanbul'un Zaptı Meselesi

Çanakkale'de askeri cephe açılmasını savunanlar tarafından bir başka amaç olarak, halen yüzölçümü ve insan gücü bakımından büyük topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri etkinliğini Büyük Savaş boyunca kırmak ve onu savaş dışı bırakmak da düşünülmüştür. Nitekim İngiliz Bahriye Nazırı Winston Churchill, 24 Kasım 1914'te, Mısır'daki milliyetçi hareketler ve Sina Cephesi'ndeki Türk faaliyetleri nedeni ile Mısır'ı savunmak için ideal yol olarak Çanakkale Boğazı'na bir hareket düzenlenmesi fikrini savunmuştur²⁶. Mısır, İngiltere'nin büyük sömürgesi Hindistan'a giden yolu kestiği için burada girişilecek bir Osmanlı askerî harekâtı büyük sıkın-

²³ **Dardanelles Commission First Report**, s. 24.

²⁴ Bartlett de Çanakkale Cephesi'nin Rus isteği ile açıldığını söylüyor. Bkz. Ellis Ashmead Bartlett, **Çanakakle Gerçeği**, Yeditepe yayınları, İstanbul 2005, s. 25. Cephenin açılması konusunda Rusya'nın, Almanya ve Osmanlı ile sulh yapacağına dair İngiltere ve Fransa'yı tehdit ettiği de ileri sürülmüştür. Bkz. **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, s. 35, 42.

²⁵ Bursalı Mehmet Nihat, İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Cephesi'ni açmakla ulaşacakları faydaları şöyle belirtir: "Rusya: Harp hedefi olan İstanbul'u almak, müttefikleriyle seri ve emin bir muvasala tesis etmek, Kafkas'ı tehditten kurtarmak; İngiltere: İstanbul'a Ruslar'dan evvel girmek ve bilahare İstanbul'u vermemeğe çarelerini düşünmek, Rusya'yı harbe devam edebilecek kadar beslemeye temin etmek, Türk kuva-yı ihtiyatesini boğazlara celb ederek Mısır'ı bir taarruzdan bil-vasıta kurtarmak ve Türklerin Irak kuvvetlerini takviyeye mahal bırakmamak; Fransa: İtilafat-ı siyasiye icabâtından ayrılmamak mecburiyeti ve maheza Rusya'yı takviyeye imkan bularak Almanları ezebilmek endişesi." Bkz. Bursalı Mehmet Nihat, **Büyük Harpte Çanakkale Seferi**, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul 1926, s. 10-11.

²⁶ **A.g.e.**, s. 25.

tilar yaratabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu –kendisi üzerinde bir tehdit algılamadıkça- Kuzey Afrika, Arap Yarımadası ve Rusya'nın yanı sıra Balkanlar'da da etkili olabilirdi. Bu bakımdan İtilaf Devletleri'ne göre, boğazlara yönelik girişilecek bir harekât ile Osmanlı başkenti zapt edilirse, yukarıda bahsedilen bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri etkisi asgariye indirilecekti. Hatta Gelibolu Yarımadası'na saldırının Osmanlı askerini belli bir bölgede kilitlemesi bile Büyük Savaş'a önemli bir hizmet olarak görülmüştür. Nitekim ileride bahsedileceği gibi bu husus gereğince İtilaf Devletleri, Çanakkale Savaşları'nda kendilerini başarılı sayacaklardır. Fakat neresinden bakılırsa bakılsın, Çanakkale Boğazı'na saldırı amacının Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u ele geçirmeyi hedeflediği görülmektedir. Bu hedef başarıya ulaştığı takdirde hem harbin lokal alanlardaki mücadelelerine hem de genel gidişine tesiri hesaplanmıştır.

İslam Halifeliği Etkisi

İtilaf Devletleri tarafından, başkent İstanbul'un ele geçirilmesi durumunda, İslam dünyasını cihat çağrısı ile birleştirecek olan halifeliği etkisiz hale getirmek imkanı da düşünülmüştür. Nitekim özellikle İngiltere, İstanbul'un çağrısına uymaları durumunda Hindistan'da iç karışıklık çıkabileceğini hesaplamıştır; fakat böyle bir cihat çağrısının etkisi –20. yüzyılın gerekleri hesaba katılırsa- kuşkuludur²⁷. İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı halifeliğinin, İslam dünyasındaki etkisi bir rol olarak düşünülmüş olsa bile bunun etkisinin zayıflığı, henüz Çanakkale Cephesi açılmadan görülmüştür.

Ekonomik Amaç

Bir başka önemli amaç da Büyük Savaş'ta milli ya da dini vasıflardan ziyade ekonomik vasıfların ağır bastığı hesap edildiği de orta-

²⁷ Nitekim Padişah V. Mehmet Reşat'ın halife sıfatıyla 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri aleyhine ilan ettiği cihat, Büyük Savaş boyunca önemli bir katkı sağlamamıştır; hatta Arapların, Osmanlı aleyhine tutum takınmalarını dahi engellememiştir. 2 Şubat 1915'te Cemal Paşa komutasındaki Süveyş Kanalı saldırısı –dinlerinden ziyade milliyetleri ağır basan Araplar tarafından desteklenmemiştir. Cemal Paşa, 5 Şubat'ta geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan halife çağrısının etkisizliği, daha Çanakkale Savaşları başlamadan önce görülmüştür. Konu hakkında bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 399-402, 427.

ya çıkmaktadır. Osmanlı ileri gelenlerinin, yıllardır Avrupa'daki çıkar hesaplarının kendi üzerinde yoğunlaştığını hissetmesi gereksiz bir kuşkudan kaynaklanmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik nüfuz bölgesi ve hammadde sahası olarak görülmektedir. Sınırları, sadece coğrafi konum bakımından stratejik değil; aynı zamanda yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından hayatî önem arz etmektedir. Bunu anlamak için savaştan hemen sonra İngilizlerin Musul ve civarına, Fransızların Suriye ve civarına yerleştiklerini anımsamak yeterlidir. Bunlara, savaş sonrası boğazlara hâkimiyet konusunda yapılan tartışmalar da eklenebilir. Çanakkale Boğazı'na saldırı ve İstanbul'a hakimiyet, savaş sonrası Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda –ileride değişebilecek koşullar göz önüne alınarak- hakim irade olma gibi bir avantaj da yaratabilirdi²⁸. Bu husus, özellikle Çanakkale Boğazı'na sefer yapılması konusunda ısrarcı olan İngiliz politikacılarının gözünden kaçmamış olsa gerektir.

İstanbul, imparatorluğun yegane, dünyanın ender ekonomi merkezlerinden biridir. İmparatorluğa ait bütün devlet dairelerinin ve teşkilatının İstanbul'da olması, Berlin-Bağdat demiryolunun İstanbul'dan geçmesi, ülkenin elektrik ulaşımı, telgraf ve telefon hatlarının yanı sıra karayolu ulaşımının da merkezi konumunda bulunması, İstanbul'u ele geçirmenin ekonomik nedenleri olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra boğazların dünya deniz ticaretindeki yeri kuşkusuz önemlidir²⁹.

---

²⁸ İtilaf Devletleri'nin boğazlara saldırısı konusunda Rusya'nın bazı çekinceleri görülmektedir. Rus Dışişleri Bakanı Sazanof, Çarlık Rusyası'nın boğazlar üzerindeki emellerinin gerçekleşme olasılığını tehlikeye atar düşüncesi ile Rusların katılmadığı bir boğaz harekâtını onaylamamaktadır. Rusya, boğazlara saldırıyı, savaş bittikten sonra düşünmektedir. Bkz. Bayur, **a.g.e.**, s. 33, 35-36, 47, 81. Nitekim Çarlık Rusyası'nın savaş sonrasında boğazlar üzerinde hakimiyet kurma isteği doğrultusunda konuyla ilgili Fransa ve İngiltere'ye 4 Mart 1915 tarihinde gönderdiği nota ve buna alınan olumlu yanıt, boğazlar meselesini savaş sonrasında bırakmıştır. Bkz. Atabay vd., **a.g.e.**, s. 165.

²⁹ Larcher, **a.g.e.**, s. 19-22. Fransız Başbakanı Millerand, Sevr Anlaşması görüşmelerinde şöyle demektedir: "Devlet-i Aliye'nin mesuliyeti o kadar vasidir ki, bu mesuliyet Müttefiklerin Osmanlı ordularına karşı ihraz ettikleri muvaffakiyetin mutazammın olduğu fedakarlıklarla ölçülemez. Büyük bir tarik-i ittisal-i bahriyi kapayarak bir taraftan Rusya ve Romanya'nın ve diğer cihetten bunların garpteki müttefiklerinin milyonlara balığ olan hayat-ı beşerle yüzlerce milyarlık zayıyata uğramalarına sebep olmuştur." Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 9.

Osmanlı Devleti'nin Boğazları Savunma Gerekçeleri

Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, Osmanlı Devleti'nin boğazları savunma durumunda olduğudur. Cepheyi açan İtilaf Devletleri'dir. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun Çanakkale Boğazı'nı savunma gerekçeleri, aynı zamanda İtilaf Devletleri'nin cepheden elde edeceği başarıları engellemek ile ulaşılabilecek sonuçlardır.

Çanakkale Savaşları'nın Sonrası

Çanakkale Savaşları'nın sonuçlarına baktığımız zaman, bu sonuçları genel savaştan bağımsız düşünmemiz olanaksızdır³⁰. Bu bakımdan öncelikle Çanakkale Savaşları'nın ve sonuçlarının Büyük Savaş'a etkileri değerlendirilmelidir.

İtilaf Devletleri Açısından

Çanakkale Cephesi, Osmanlı askeri birlikleri açısından İstanbul'un korunması, dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin savunulması manasını taşıırken, büyük oranda sömürge askerleri ile yapılan İtilaf Devletleri'nin Çanakkale saldırısı, bir nevi macera niteliği taşımaktadır. Bu maceraya, hedefine ulaşılması durumunda sağlayacağı yararların ve yaratacağı etkinin mahiyeti nedeni ile girildiği anlaşılmaktadır. Fakat diğer taraftan bir ülkenin başkentine yönelik yapılacak saldırıya -hangi koşullar altında olunursa olunsun- büyük bir dirençle cevap verileceği hesaplanmamıştır. Örneğin boğazdan donanma ile geçiş denemesi, Osmanlı askeri gücünü hafife alır nitelikte ve bir o kadar da acemicedir. Çanakkale Boğazı'nın geçilmesinin çok zor, geçilmesi halinde Marmara Denizi'nde hedef olma olasılığının yüksek olduğu ve İstanbul'u donanma ile işgal etmenin pratikteki imkansızlığı çeşitli komutanlarca rapor edilmesine rağmen, hedefin cazibesi bu girişimi olanaklı hale sokmuştur.

³⁰ Bu şekilde –bilerek ya da bilmeyerek- düşününlerin var olduğunu göstermek için, bu güne kadar Birinci Dünya Savaşı'na dair yayınlanmış eserlerden Çanakkale ile diğer cephelerin herhangi birini ilgilendirenleri sayısal açıdan mukayese etmek gibi basit bir hesaplama yeterlidir. Başarılarla dolu Çanakkale cephesi o kadar işlenmiştir ki, -sonraki tarihî gelişmeler bilinmese- basit bir okuyucunun Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıktığını düşünmesi olasıdır.

İtilaf Devletleri, Çanakkale Harekâtı'nı zafer olarak değerlendirmemekte; fakat başarıya ulaştığını düşünmektedirler³¹. Onlara göre, Çanakkale Harekâtı, Osmanlı askeri birliklerinin doğuya yönelmesini engellemiş ve askeri birliklerini sekiz buçuk ay boyunca büyük oranda Gelibolu Yarımadası'nda tutmuştur. Böylece Osmanlı askeri birlikleri, Rusya üzerine gidememiş; güneyde de etkili bir faaliyet gösterememiştir³². Bulgaristan, Çanakkale Seferi büyük ölçüde sonuçlanıncaya kadar kararsız bir halde kalmıştır. İstanbul'un tehdit edilmesi, Süveyş Kanalı'nı korumuştur. Bu nedenle "Büyük Gösteri" hedefine (İstanbul) ulaşamamışsa da amacına ulaşmıştır.

Fakat bu görüş, Avrupa'daki savaşta diğer merkez taraf olan Almanya açısından da düşünülebilir. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz ve Fransız birliklerini üzerine çekerek Almanya'nın Avrupa'da rahatlamasını sağlamıştır, denilebilir³³. Bu bakımdan böyle bir değerlendirme, her iki taraf için de söz konusu olabilir; mevzu, özne değişikliğidir.

Osmanlı Devleti Açısından

Osmanlı Devleti'ne göre ise, Çanakkale Cephesi, Başkent İstanbul'a yönelik saldırıyı denizde ve karada durduran askeri bir başarı olarak görülmektedir. Çanakkale Boğazı savunması, Osmanlı Devleti'nin, askeri anlamda bir bakıma 1699'dan beri savunma anlayışının

---

³¹ Bkz. **Dardanelles Commission First Report**, s. 47-51; Oglander, **a.g.e.**, c. II, s. 537-538; Robert Rhodes James, **Gelibolu Harekâtı**, Belge yayınları, İstanbul 1965, s. 507-510.

³² Rudenno, özellikle savaş sonrasına dair olan bu görüşü, dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Savaşları'nın haklılığını ispata dayanan Komisyon Raporu'ndaki iddiaları eleştiriyor: "Çanakkale Savaşı, İtilaf Devletleri için zafer olmadıysa da başka yerlerde görevlendirilebilecek 300.000 Türk askerini yarımadağa bağladığı belirtilmektedir. Oysa Türk askerini durdurmak için 500.000 müttefik askeri kullanılmış, çok büyük miktarda para, cep hane ve malzeme harcanmıştır. Aynı şekilde deniz kuvvetlerinden ve donanmadan da büyük harcamalar yapılmıştır." Bkz. Rudenno, **a.g.e.**, s. 296.

³³ Örneğin Bartlett, konuyu bu şekilde ele alır: "Almanya, üzerindeki savaş yükünün hafiflemesi ve düşmanlarının karşısına taze kuvvetler getirmesini engellemek için Osmanlı Devleti'ne, Rusya ve İngiltere'ye karşı harekete geçmesi yönünde baskı yapmaya başladı. Bu baskı neticesinde her ikisi de başarısızlıkla neticelenen Sarıkamış ve Süveyş Kanalı harekâtları yapıldı. Bu harekâtların başarısızlığa uğramasına rağmen hem Rusya hem de İngiltere, Almanlara karşı hazırladıkları kuvvetlerin bir bölümünü bu bölgelere tahsis ettiklerinden Almanya'nın istediği netice alınmış oldu." Bkz. Bartlett, **a.g.e.**, s. 25.

doğurduğu tecrübelerini göstermesi bakımından önemlidir. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, kendisini yenik görmemektedir; fakat müttefiki Almanya'nın yenilgisi dolayısı ile Büyük Harp'ten yenik ayrıldığını düşünmektedir. Kafkas Cephesi'ni Osmanlı Devleti açmış, güneyde ise topyekûn yenilgi olarak kabul edilebilecek bir durum mevcut değildir. Çanakkale Cephesi'nde ise, saldıran da geri çekilmek zorunda kalan da İtilaf Devletleri olmuştur ve Osmanlı askeri Çanakkale'yi başarı ile savunmuştur. İtilaf Devletleri'nin hem boğazı geçmesini, hem de Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirme denemelerini engelleyerek İstanbul'u korumuştur. Böylece, Osmanlı Devleti savaş dışı kalmamış; üstelik İtilaf Devletleri'nin, Rusya ile bağlantısını da kesmiştir.

Çanakkale Savaşları'nın Türk Tarihi Açısından Sonuçları

Türkler, tarih boyunca birçok savaş yapmışlardır; fakat bu savaşların değeri, genel olarak Türk tarihine katkıları bağlamında değerlendirildiğinde anlaşılır. Ancak bu şekilde savaşların tarihî anlamları ortaya çıkar. Bu açıdan bakıldığında Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi açısından çok önemli nitelikte bir olgu ve bir olaya yol açtığı gözlenmektedir.

Tarihî Özgüven Etkisi

Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi seyrine ilk etkisi, 1699'dan itibaren başlayan yenilgi ve geri çekilişin, askeri başarısızlıkların tekrarı olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Çanakkale galibiyetinin psikolojik olarak olumlu etkileri olmuştur. Çanakkale üzerine yazılan eserlerin birçoğunda bilimsel tarih metinlerinden çok edebi metinlerin yer alması³⁴, zannederiz ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun yılların verdiği yenilgilerin eseridir.

³⁴ Savaş esnasında dahi Osmanlı hükümeti, edebiyatçılarımızın “Çanakkale Harp sahâlarını ziyâret etmelerini ve hâsıl edecekleri tahsisleri halka, tarihe ve müstakbel nesillere tasvir ve tebliğ eylemelerini” istemiştir. Çakır, bu isteğin, şairlerimizin çoğunun “Balkan Harbi'nde olduğu gibi suskun” olmasında görür ve bu yolla Harp Edebiyatı Kampanyası'na katılarak eser verecek olanlara, hükümetin para desteği sunacağını vurgular. Bkz. Ömer Çakır, **Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 254. Çakır, Çanakkale Savaşları ile ilgili olarak yazılan şiirleri –birkaçı dışında-

Büyük Savaş boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün ilgisini üzerine toplayan Çanakkale Savaşları'nda, askerlerin psikolojik motivasyonları için kimi komutanlarca yapılan emirlerde Balkan Savaşları yenilgisinin vurgulandığı görülmektedir. Böyle bir durumun yeniden yaşanmaması, cephedeki komutanların ve askerlerin aidiyetlerinin kaynağı olarak görülebilir. Mustafa Kemal, 1 Mayıs Türk taarruzundan önce 19. Tümen komutanı olarak birliklerine gönderdiği emirde, bu hususu şöyle ifade eder:

“İçimizde ve kumanda ettiğimiz askerlerde Balkan hacaletinin ikinci bir safhasını görmekten ise, burada ölmeyi tercih etmeyenlerin bulunacağını katiyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissediyorsanız, derhal onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim”³⁵.

Çanakkale Savaşları'nda İtilaf Devletleri'nin başarılı olamaması, Osmanlı birliklerinin Çanakkale Boğazı'nı başarı ile savunmaları, Osmanlı ileri gelenlerine ve halkına –Büyük Savaş'tan birçok toprak kaybetmiş olarak yenik çıkmış olmasına rağmen- bir özgüven kazandırmıştır. Trablusgarp ya da Balkan Savaşları'ndan daha ağır sonuçlara neden olmasına rağmen I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesi, yılların yenilgilerini unutturan, kamufle eden bir etkiye sahiptir.

Çanakkale Savaşları'nın başarısından kaynaklanan özgüven, Milli Mücadele döneminde hem Çanakkale Cephesi'nde bulunan komutanlara prestij sağlamış hem de milletin kurtuluş inancını kuvvetlendirmiştir. Bu bakımdan Çanakkale'de oluşan bu özgüvenin tarihî şartlar

---

“sanattan hissesi pek yoksa da samimiyetten hissesi çok olan şiiirler” olarak görür. (Çakır, a.g.e., s. 258.) Esenkaya da dönemin dergilerinde özellikle şiiirlere sıklıkla rastlandığını vurgulayarak “Şiiirler propaganda örgüsü içerisinde, cephede çarpışan ordunun moralini yükseltmeye yöneliktir. Milletinin duygu, düşünce, hüüzün, elem, ve sevincine tercüman olan şiiirlerin tamamına yakını harp, şehitlik, gazilik, fedakarlık, Türklüğün yüksek meziyeti ve Türk ordusunun cesareti ile ilgilidir.” der. Bkz. Ahmet Esenkaya, “Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basını”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, sayı 1, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2003, s. 49. Bu metinlerin yazılış tarihi, savaş sırasında ya da hemen sonrasında; fakat günümüzde dahi, Çanakkale Savaşları konusunda sanattan ve Tarih biliminden hissesi olmayan eserlerin çoğunlukta olduğu söylenebilir.

³⁵ Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1990, s. 70.

içerisinde yansımaları, Milli Bağımsızlık Savaşı'nda görebiliriz³⁶. Nitekim Bağımsızlık Savaşı lideri Mustafa Kemal'in tarihi misyonunda³⁷ Çanakkale Savaşları'nın yeri, bu bakımdan çok önemlidir. Bir lider olarak belirmesinde, Çanakkale Savaşları'ndaki başarılarının yanı sıra "Anafartalar Kahramanı" olarak tanınmasının manevi bir etkisi vardır³⁸. Bu manevî etki, Milli Mücadele'ye doğrudan bir etkidir³⁹.

Savaşın Uzamasına ve Bolşevik İhtilali'ne Etkisi

Çanakkale Savaşları sonuçlarının Türk tarihi seyrine ikinci etkisi, genel savaşın uzaması neticesi olarak Rusya'daki Bolşevik Devrimi'ne dolaylı katkısıdır. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'den geçip Rusya'ya ulaşamaması genel savaşın seyri ve süresi açısından önemlidir⁴⁰ ve bu önem, savaştan sonraki gelişmelerin özelliğinde saklı-

³⁶ Bursalı Mehmet Nihat, Çanakkale Savaşları sonuçlarının sağladığı özgüvenden söz ettikten sonra Milli Mücadele'ye olan katkısını da vurgular: "(Çanakkale Savaşları) ... milli istiklalizmimiz itibariyle örnek bir ders ortaya çıkarmıştır. Kabul edebiliriz ki, İstiklal Savaşı'nı hazırlayan ve yapan büyük rehber, ordusuz bir milleti bütün dünyaya karşı durmaya çalışırken ve buna sevk ederken bu derse büyük derecede dayanmıştır." Larcher, **a.g.e.**, s. 158.

³⁷ Şevket Süreyya, Çanakkale Savaşları'ndan sonra Mustafa Kemal'i şöyle anlatır: "Artık yolunu ve yıldızını görmüştü. Bu yol nereye çıkacak, bu yıldız hangi burçlarda parlacaktır, bunu tayin edemez; ama sezer ki, kendisinin artık bir misyonu vardır. Bir zafer ve şan hakkına dayanan bir misyonu..." Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, c. I, 18. Baskı, Remzi Yayınevi, İstanbul 1999, s. 214.

³⁸ Falih Rıfkı Atay, konuyla ilgili olarak şunları söyler: "Politika dışındaki Türkiye aydınları ve halkı, Mustafa Kemal'i ilk defa Anafartalar Kahramanı olarak tanımıştır. 1915'te İstanbul'un kurtuluşunun büyük ölçüde O'na borçlu olduğunu öğrenmiştir. Bu tanıma, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcılığına kadar götürmüştür." Bkz. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969, s. 88.

³⁹ Yaptığımız, Milli Mücadele'nin Çanakkale Savaşları ile başladığı gibi idealize bir yorum değildir. Böyle bir yorum, tarihî diğer faktörlerin görmezden gelinmesi anlamını taşır ve tarih biliminin dayanaklarından yoksundur.

⁴⁰ Rudenno bu konuda, "Bütün hatalarına rağmen Gelibolu Savaşı kazanılsaydı, Birinci Dünya Savaşı'nın süresini kısaltabilecek az sayıdaki stratejik fikirlerden biri olacaktı" der. Bkz. Rudenno, **a.g.e.**, s. 290. Müllmann, Çanakkale Savaşları'nı "Çar Rusyası'nın kaderini şekillendirecek olan en önemli harekât" olarak görür. Bkz. Carl Müllman, **Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Notları**, Çev. Sedat Umran, 6. Baskı, Timaş yayınları, İstanbul 2004, s. 169-170. Bursalı Mehmet Nihat, konuyla ilgili şunları söyler: "Çanakkale seferinin Rusya'yı deviren, böylece dünya düzenini değiştiren büyük tarihi ve askeri neticesini düşünmezsek, gerçekte bizim için bir yıpranma seferi mahiyetinde ve İngilizler lehinde sonuçlanmış demek gerekir." Bkz. Larcher, **a.g.e.**, s. 157-158. Türkiye Cumhuriyeti Lise Tarih ders kitabında da Rusya'nın boğazlardan yardım alamamasının, Bolşevik İhtilali'ne olan etkisinden bahsedilir: "(Çanakkale Savaşları) Rusya'nın inhimaz ve ihtilaline hakiki

dır. İtilaf Devletleri, bütün askeri gücünü Almanya cephesine ayırmış olan Çarlık Rusya'sına boğazlar yolu ile ulaşabilselerdi; Çarlık rejiminin kuvvetlenmesine ve Bolşevik çatışmalarında etkin rol oynamasına yol açacaktı. Böyle bir rolün, 1917 Rus ihtilalini geciktirici bir etken olacağı şüphesizdir. Nitekim bu durumda I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasında Çarlık Rusya'sının da rol alması kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkacaktır. Kuşkusuz bu durumda bağımsızlık meşalesi yakan Türk ulusal mücadelesi, emperyalizme karşı çok daha güçsüz kalacaktır⁴¹. Böyle olmamakla beraber Rus İhtilali'nden sonra Bolşevik Rusya, Çarlık Rusya'nın emperyalist emellerinden vazgeçmekle kalmamış⁴²; Büyük Savaş'ın gizli anlaşmalarını da açıklamıştır⁴³.

Bu bakımdan Çanakkale Cephesi, -bilmeyerek de olsa- dolaylı olarak Rusya'daki Bolşevik harekete ivme kazandırmıştır. Bolşevik Rusya'nın geleneksel Rus politikasından vazgeçmesi, İngiltere ve Fransa karşısında Milli Mücadeleyi desteklemesi, Türk tarihi açısından olumlu bir etki doğurmuştur. Bolşevik Rusya böyle bir tutumda

---

amil oldu. Boğazlar yoluyla müttefiklerine iltisak peyda edemeyen Rusya, bundan sonra askerinin kesretine rağmen teçhizatsızlıktan ricate başlamış ve nihayet tamamen münhezim olmuştu. Bu iki inhizamdır ki, Rusya'da komünist ihtilalini tevhit etti." Maarif Vekâleti, **Tarih III**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 308.

⁴¹ Yusuf Hikmet Bayur, aynı kamedir: "Bu olsa idi, (boğazlar geçilseydi) Rus orduları çok bol silah ve cephaneye alarak Almanları çok güç duruma düşürür, Avusturya Devleti'ni çöktürür, belki (daha) 1916 yılında savaş düşmanlarımızın lehinde biter, Çarlık ayakta kalır, ileride göreceğimiz Osmanlı Devleti'nin paylaşılması için yapılan anlaşmalar yürürlüğe girer ve Türklük çok ağır bir duruma düşerdi. Çarlığın yıkılıp Rusya'nın görülmemiş bir karmakarışıklık içinde 5-6 yıl bocalaması Türk'ün kahramanlığı ile Atatürk'ün dehasında ulusumuzu kurtarmak ve şerefli bir yaşayışa kavuşturmak imkanını vermiştir. Dolayısıyla Çanakkale'de akan Türk kanı boşa gitmiş denemez; bilakis o sayede ileride kurtulmak ihtimali yaşayabilmiştir." Bkz. Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, s. 392-393.

⁴² Çanakkale Savaşları'nı "dünya çapında emperyalizme indirilmiş büyük bir darbe" olarak gören Avcıoğlu, ihtilal sonrası Bolşevik Rusya'dan şöyle söz eder: "Anadolu'nun Rus işgali, Bolşevik ihtilali ile son bulmuştur. Bolşevikler, Türkiye'yi paylaşma anlaşmalarını yırtmışlar, her türlü imtiyazlarından vazgeçmişlerdir." Bkz. Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, II. Kitap, Tekin yayınları, İstanbul 1976, s. 435. Falih Rıfkı Atay, konu ile ilgili olarak "Eğer Lenin, Çarlığı yıkmasaydı ve Rusya zafer gününe erişseydi, İstanbul Rus olacaktı. İnsanın acaba bir İstanbul köşesine Lenin'in büstünü koysak mı, diyesi gelir" demektedir. Bkz. Atay, **a.g.e.**, s. 166.

⁴³ Bu anlaşmalar için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, s. 11-12.

bulunmamış olsaydı bile Türkiye üzerinde emperyalist emelleri olan Çarlık Rusya'sının yıkılmasında Çanakkale Savaşları'nın etkisi yadsınamaz.

I. Dünya Savaşı'nın gizli anlaşmalarının dünya kamuoyuna duyurulması, Milli Mücadele liderlerinin savundukları topraklar üzerindeki büyük devletlerin çıkarlarını gözler önüne sermiştir. Bolşevik Rusya'nın açıkladığı bu gizli anlaşmaların içeriği, şüphesiz Milli Mücadele liderlerinin realist bir bakış açısı kazanmalarında vesile olmuştur.

Diğer önemli bir husus da Çanakkale Savaşları'nın, genel savaşın süresini uzatma özelliğidir. İtilaf Devletleri, savaşın uzamasının yıkıcı etkilerini, neredeyse mağlup devletler kadar yaşamıştır. Savaş sonlandığında hem insan kaybı hem de ekonomik olarak etkili olabilecek niteliğini yitirmiş görünmektedir. Bu durum, Milli Mücadele liderlerinin dış politika konusunda realist bir bakış açısı kazanmalarına neden olmuştur.

Sonuç

I. Dünya Savaşı, temelde, Avrupa'daki yayılmacı ülkelerin çıkar çatışmaları nedeniyle çıkmıştır. Dünya tarihinde ilk defa çok cephe ve neredeyse dünyadaki bütün ülkeleri etkileyen bir savaş yaşanmıştır. Bu savaşın Osmanlı İmparatorluğu açısından etkileri, yıkıcı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, yılların birikimiyle üzerindeki tehditlerden kurtulmak için bu savaşı, bir çıkar yol olarak değerlendirmiş; fakat sonuç, bunun tersi olmuştur.

Çanakkale Cephesi, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu erkenden savaş dışı bırakmak hedefli bir harekâttir; fakat başarıya ulaşmamıştır. Osmanlı askeri, cepheyi başarıyla savunmuştur. Savaşın süresini önemli ölçüde uzatmış ve bu bakımdan galip devletlerin önemli insan kaybına ve ekonomik yıkımına etkide bulunmuştur. Her ne kadar savaş sonrasında İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal etmiş ve Anadolu topraklarına yerleşmeye başlamışlarsa da I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi, Kurtuluş Savaşı liderlerine önemli avantajlar sağlamıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başarıya ulaşması, Türk tarihi seyrine Çanakkale Savaşları'nın etkilerinden bahsetmek olanağını doğurmuştur. Bu dikkate alınırca, Çanakkale Savaşları sonuçlarının Türk tarihinin seyrine iki önemli katkısı yadsınamaz derecede büyük görünmektedir. Nitekim bu katkıların bulunduğu nokta, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda birleşmektedir. Çanakkale Savaşları sonuçlarının etkisi ile Türk milletinde sağlanan özgüven; savaşın uzamasının işgalci kuvvetlere verdiği yıkım ve Rusya'nın ihtilalden sonraki yeni dünya politikası, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda olumlu etkilerin kaynağı olmuştur.

Bu bakımdan Çanakkale'deki mücadele, –dolaylı ve doğrudan etkilerle- Bağımsızlık Savaşı'nda Türk milletine yol gösterici⁴⁴ etkidedir. Çanakkale Savaşları'nın Bağımsızlık Savaşı'na ve Türk tarihinin seyrine katkısı, Türk milletinin “Ulusal Bağımsızlık” ihtimalini yaşatan tarihi bir dayanak, bir işaret olmasıdır.

---

⁴⁴ Şevket Süreyya, Çanakkale Savaşları'nın bu etkisine işaret eder: “Çanakkale Muharebeleri, hem Birinci Dünya Harbi'nin gelişmeleri ve sonucu hem de harp sonrası devrin rengi ve gelişmeleri üstüne kader tayin edici damgasını vurmuştur.” Bkz. Aydemir, **a.g.e.**, s. 214.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, Ankara-Tarihsiz.
- Atabay, Mithat - Erat, Muhammet – Çobanoğlu, Haluk, **Çanakkale Şehitlikleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2009.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1990.
- Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969.
- Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, II. Kitap, Tekin yayınları, İstanbul 1976.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, c. I, 18. Baskı, Remzi Yayınevi, İstanbul 1999.
- Bartlett, Ellis Ashmead, **Çanakkale Gerçeği**, Yeditepe yayınları, İstanbul 2005.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, cilt III, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı**, I. Kitap, Genelkurmay Yayınevi, Ankara 1993.
- Bursalı Mehmet Nihat, **Büyük Harpte Çanakkale Seferi**, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul 1926.
- Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı**, Yay. Haz. Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Çakır, Ömer, **Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004.
- Dardanelles Commission First Report**, Publised by His Majesty's Stationery Office, London 1917.
- Esenkaya, Ahmet, “Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basımı”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, sa. 1, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2003.
- James, Robert Rhodes, **Gelibolu Harekâtı**, Belge yayınları, İstanbul 1965.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

- Karataş, Murat, “Çanakkale Savaşları’nda Lağım Muharebeleri”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, sa. 6-7, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008.
- Karataş, Murat, **Haritalarla Çanakkale Savaşları**, Nobel yayınları, Ankara 2007.
- Larcher, Maurice, **Çanakkale Seferi**, Çev. Bursalı Mehmed Nihad, Yay. Haz. Murat Karataş, Ed. Mithat Atabay, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008.
- Maarif Vekâleti, **Tarih III**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.
- Müllman, Carl, **Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Notları**, Çev. Sedat Umran, 6. Baskı, Timaş yayınları, İstanbul 2004.
- Oglander, C. F. Aspinal, **Büyük Harbin Tarihi, Gelibolu Askeri Harekâtı**, c. I, Arma yayınları, İstanbul 2005.
- Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- Rudenno, Victor, **Gelibolu Denizden Saldırı**, Çev. Dilek Cenkçiler, Ed. Mithat Atabay, Odtü Yayıncılık, Ankara 2009.
- Sedad Paşa, **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Muharebe-i Bahriyesinde Türk Zaferi**, Askeri matbaa, Erkân-ı Umumiye Talim ve Terbiye Dairesi Neşriyatı, İstanbul 1927.
- Selahattin Adil, **Harb-i Umumi’de Çanakkale Muharebat-ı Bahriyesi**, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1336/1920.

